JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

ANTE GULIN

SREDNJOVJEKOVNI PEČATI ZAGREBAČKIH BISKUPA

Poseban otisak iz »*Starina*« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu Knjiga 58/1980

ZAGREB 1980.

Ante Gulin

SREDNJOVJEKOVNI PEČATI ZAGREBAČKIH BISKUPA

Istraživanju i znanstveno-stručnoj obradi srednjovjekovnih pečata zagrebačkih biskupa dosad je poklonjena vrlo mala, gotovo nikakva pažnja. Samo je nekoliko biskupskih pečata (Stjepana II, Stjepana III. i Demetrija Chupora) objavljeno u mađarskoj literaturi,[1] koja međutim ne donosi nikakvih značajnijih rezultata. Tu mađarsku literaturu o zagrebačkim biskupskim pečatima karakteriziraju vrlo šturi podaci, a ponekad nema ni njih. Sva je njezina vrijednost s obzirom na zagrebačke biskupske pečate u slikama pečata, pa ni one nisu ni na visini valjane grafičke tehnike. Kako pečati zagrebačkih biskupa, uz pečate Zagrebačkog kaptola, pripadaju važnim spomenicima hrvatske kulturne baštine, potrebno im je i zbog toga, a i zbog popunjenja velike praznine u našoj sfragistici, pokloniti više pažnje i pogledati ih znanstveno s više strana.

Srednovjekovni pečati zagrebačkih biskupa sačuvani su u velikom broju na biskupskim ispravama, koje su pohranjene u Nadbiskupskom arhivu Zagrebačke nadbiskupije pod signaturom »Donationalia I i II«. Također se neki od biskupskih pečata nalaze na ispravama koje su pohranjene u Arhivu Hrvatske, i to pod signaturom »Acta capituli antiqua«. Čini se da su to jedine dvije skupine izvora, osim malog broja isprava pod signaturom »F« (fundationalia), na kojima su sačuvani biskupski pečati, i pomoću njih možemo ispraviti sve dosadašnje pogreške nastale u literaturi o njima.

Svi biskupski pečati sačuvani su u vrlo dobrom stanju, što je velika prednost za njihov opis i slikovni prilog. Isto tako valja napomenuti da su pronađeni pečati viseći i jednostrani (sigilla pendentia), mali i veliki, uz izuzetak utisnutog (s. ispressum; affixum) pečata biskupa Luke Baratina, koji je sačuvan na nekoliko isprava. Po svom obliku, veličini i natpisnoj legendi pečati su različiti. Iznijet ćemo ih kronološkim redom.

1. *Pečat Stjepana II. (oko g. 1225—1247)*

O biskupskoj službi zagrebačkog biskupa Stjepana II. pisao je Josip Buturac,[2] a njegov pečat objavio je P. Carolus Peterffy.[3] Kako u navedenim izvorima (Donationalia I i II i Acta capituli antiqua) nismo uspjeli pronaći

---

[1] P. Carolus Peterffy, Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae, Viennae 1742, str. 162.
— Archaeologiai ertesitö szerek, sv. XII, Budapest 1878, str. 143.
— Török, magyarorszag primusa, sv. II, Pesten 1859, str. 68.

[2] Josip Buturac, Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094—1944, Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije, I, Zagreb 1944, str. 24.

[3] P. C. Peterffy, o. c., str. 162.

taj pečat, priložit ćemo njegov opis prema crtežu Peterffyjeve knjige. O njegovoj autentičnosti, kao i o drugim okolnostima, osim onih detalja koje donosi crtež, ne može se pisati, već samo napomenuti da je po obliku mogao biti iz razdoblja biskupa Stjepana II.

Ukoliko je naravno prikazan, veličina mu iznosi 7 × 5 cm, a oblik je mandorle s nešto zaoštrenijim krajevima (tab. I, sl. 1). Između dvije ovalno zadebljane linije napisana je legenda, koja počinje zdesna odozgo prema dolje sa znakom križa: »+ S. STEPANI · SOLI · DEI · GRACIA«; a nastavlja se lijevo odozdo prema gore, »ZAGRABIENSIS EPISCOPI«. Pojedine su riječi pisane u skraćenicama: S.(igillum, u sigli), STEP(h)ANI, per contractionem, a SOLI(us, per suspensionem). Znak distinkcije su točke. Oblik slova je gotička stilizirana majuskula s utjecajem uncijale. Iako središnji pečatni lik nije po nekim svojim detaljima sasvim jasan i određen, ipak se čini da pripada biskupu Stjepanu, jer se sličan po središnjem liku nalazi i u Zadru.[4]

U središnjem dijelu pečatnog polja prikazuje se lik biskupa Stjepana II, koji sjedi na biskupskoj klupi bez naslona, odjeven u ornat ispod kojeg se vide ruke: desna je ruka prikazana u poluispruženom stavu prema gore s tri otvorena prsta kao znak sv. Trojstva i u njemu pozdrava, a od lijeve ruke prikazana je samo nadlaktica s biskupskim žezlom, koja nije potpuna. Na glavi je biskupska mitra sprijeda razdijeljena na dva polja, ispod kojih izviru dvije trake s jedne i s druge strane. Premda drugih detalja nema, osim što je ispod crteža pečata naznačena godina 1227, ovaj je pečat ipak raritet među ostalim pečatima zagrebačkih biskupa. Naime, na svim srednjovjekovnim pečatima zagrebačkih biskupa iz kasnijeg razdoblja nikad se u središnjem pečatnom polju ne prikazuje lik biskupa, nego samo lik svetog kralja Stjepana. Ovome još valja dodati da svaki biskupski pečat, uz središnju pečatnu sliku s legendom, ima i obiteljski grb s mitrom, koji jasno kazuje biskupski status i zvanje, a toga na navedenom pečatu nema.

2. *Pečati biskupa Eberharda (1397—1406, 1410—1419)*

Dva puta je Sveta stolica imenovala Eberharda zagrebačkim biskupom.[5] Prvi put je to bilo 1397, i u toj službi biskup Eberhard ostaje do 1406. godine. Odmah iza toga bio je 4 godine varadinskim biskupom, nakon čega ga Sveta stolica 1410. ponovo imenuje zagrebačkim biskupom, i na toj časti ostaje sve do smrti 1419. godine. Iz prvog njegova biskupskog razdoblja (1397—1406) nije pronađen nijedan njegov pečat, dok su iz drugog (1410—1419) sačuvana četiri pečata. To su viseći pečati, dva velika i dva mala, prilično dobro sačuvani, s dosta likovnog ukrasa.

Podloga velikih visećih pečata, koji vise o ispravama,[6] sastoji se od pčelinjeg voska pomiješanog sa smolom i terpentinom, kao i kod svih ostalih biskupskih i Kaptolskih pečata. U zdjelici (čaški) voštane grude nadoliven je tanki sloj crvenog voska, u kojemu je otisnut veliki pečat biskupa Eberharda. Oba su pečata u obliku mandorle, veličine 6 × 3,8 cm (tab. I, sl. 3). Vanjski rub pečata odijeljen je od voštane grude i pečatne legende

[4] Ivo Petricioli, Prilog zadarskoj sfragistici, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti, (4), 1971—1972, Zadar 1972, str. 123—125. (Vidi pečat zadarskog nadbiskupa Lovre Periandra.)

[5] J. Buturac, o. c., str. 38.

[6] Isprave: Donationalia (dalje Don.) 7/10 iz 1402; Don. 7/41 iz 1414. g.

s tri ovalne linije, od kojih je srednja izrazito naglašena i ima oblik niza bisera. Legenda se čita desno odozgo prema dolje: »S · EBERHARDI EPISCOPI«, a nastavlja se lijevo odozdo prema gore: »ECCLESIE ZAGRABIENSIS«. Slova su u gotičkoj stiliziranoj majuskuli. U središnjem pečatnom polju, koje zatvara legenda, prikazan je sveti kralj Stjepan, patron zagrebačke crkve. Na glavi mu je kruna s pet ukrasnih ljiljanovih cvjetova, a ispod dijademe vide se pramenovi kose. Desnom rukom, poluzgrčenom prema unutra, pridržava žezlo u obliku ljiljanova cvijeta, a u lijevoj, kao i obično, drži jabuku s križem. Ogrnut je plaštem, ispod kojeg su jako naglašena koljena. Čitav svetački i kraljevski lik prikazan je između dvije fijale, koje u gornjem uokvirenom dijelu imaju ljiljanov cvijet. Fijale prekidaju legendu i završavaju pri vrhu pečata. Sa strane velikih fijala prikazane su i male fijalice, koje imaju dekorativnu svrhu.

U donjem dijelu pečata prikazan je biskupov grb: okrunjen lav stoji u štitu obrubljenom šiljcima[7] (tab. I. sl. 4). Oba pečata vise o pečatnim vrpcama, spletenim u uzicu, zelene i crvene boje.

Dva mala viseća pečata biskupa Eberharda, sačuvana na ispravama,[8] otisnuta u crvenom vosku, oktogonalna su oblika, s nešto dužim pobočnim stranicama od ostalih. Veličina im je 1,4 × 1,1 cm (tab. I, sl. 2.). Vanjski rub pečata odijeljen je od legende linijom u obliku bisera, a legenda: »S · EBERHARDI EPI · ZAGRABIEN«, kako se vidi, nije potpuna, već u abrevijaciji: S(igillum, u sigli) EBERHARDI EPI(scop)I, i u kontrakciji: ZAGRABIEN(sis), u per suspensionem. Slova su gotička majuskula klasičnog tipa. U središnjem dijelu štita prikazan je stojeći lav, a nad štitom grančica rascvalog cvijeća. Pečati vise o vrpcama, također pletenima u uzicu. Jedna je vrpca svijetloplave, a druga crveno-modre boje. Tehnika pečaćenja je ista kao i kod velikih pečata, a isprave su nešto manjeg formata od prethodnih.

3. *Pečati b. Ivana IV. de Albena (1421—1433)*

Ivan IV. bijaše prvo pečujskim, a onda ga Sveta stolica 1421. imenova zagrebačkim biskupom. U toj službi ostade do smrti 1433. godine.[9]

Na četiri isprave[10] iz 1423. godine sačuvana su u vrlo lošem stanju četiri viseća pečata biskupa Ivana IV. Pečati su u obliku mandorle, veličine 7,4 × 4,6 cm (tab. II, sl. 1, 2, 3). Na voštanu podlogu nadoliven je crveni vosak, u kojemu je otisnut veliki pečat. Rub pečata od voštane grude dijele tri ovalne linije, od kojih je srednja jače istaknuta i u obliku je niza bisera. Unutrašnja ovalna linija omeđuje središnje pečatno polje od legende, a njezin napis teče zdesna odozgo prema dolje sa znakom križa: »+ SIGILLUM + JOHANNI(S) + (ALBENSIS?) + EPI(SCOP)I, per contractionem, + ECCLESIE + ZAGRABIENSI(S), per suspensionem, +«. Kako je pečat s desne strane oštećen, ne može se pouzdano tvrditi da je riječ »ALBENSIS« sasvim sigurno napisana u tom obliku. Oblik slova je stilizirana majuskula. Znak distinkcije su križići u obliku slova »r«. Središnje pečatno polje podijeljeno je na dvije pečatne cjeline: gornju i donju.

[7] Bartol Zmajić, Grbovi zagrebačkih biskupa i nadbiskupa, Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije, I, Zagreb 1944, str. 476.

[8] Isprave: Don. 7/26 iz 1402. i Don. 7/33 iz 1410. g.

[9] J. Buturac, o. c., str. 39.

[10] Isprave: Don. 7, Don. 7/55, Don. 9, i Don. 7/48, sve iz 1423. g.

Na gornjoj i središnjoj pečatnoj slici prikazan je između dvije fijale, čiji vrhovi završavaju u obliku cvijeta, sjedeći lik sv. Stjepana sa svim atributima crkvene i svjetovne vlasti. Potrebno je upozoriti na neke detalje kojih nema na drugim kaptolskim i biskupskim pečatima. Osim troljiljanske krune na glavi u aureoli, prvi put se pojavljuje žezlo (koje više liči biskupskom štapu, nego žezlu) u lijevoj ruci ispruženoj prema gore, a desna ruka, naslonjena na koljena, pridržava jabuku. Sa strane središnjeg lika, u malim nišama, prikazana su dva manja lika s aureolom koje je teško identificirati zbog lošeg otiska. Čini se da lik s lijeve strane prikazuje sv. Mariju s Isusom, a onaj s desne strane lik kralja Ladislava. Iznad tih likova prikazan je toranj s ukrasnim elementima gotičke arhitekture.

U donjoj pečatnoj cjelini prikazana su dva štita: na desnoj strani je grb s koso postavljenom valovitom gredom,[11] a na lijevoj grb s dvostrukim križem (tab. II, sl. 3). Između grbova prikazana je biskupska mitra ispod koje vijore sa svake strane po jedna traka. Pečati vise o vrpcama ispreletenim u uzicu crvene i zelene boje. Tehnika pečaćenja je kao kod svih visećih pečata.

4. *Pečati b. Benedikta I. de Zolija (1440—1453)*

Uz mnoge neprilike s kraljem Vladislavom[12] Benedikt I. de Zolio[13] ipak je 1440. imenovan zagrebačkim biskupom, i na toj dužnosti ostao je sve do 1453. Na njegovim ispravama[14] sačuvana su dva mala viseća pečata, u vrlo dobrom stanju. Pečati su okrugla oblika, promjera 1,8 cm (tab. III, sl. 1, 2). To je zapravo otisak pečatnog prstena u crvenom vosku, a prikazuje biskupski grb podijeljen u tri polja:[15] u gornjem je šesterokraka zvijezda, a ostala dva polja su nešto niža, s valovitom linijom u obliku brežuljka po sredini. Nad grbom je križ jednakih krakova, a sa strane inicijali. Njihovo je značenje dosta nejasno. Naime, s lijeve strane je inicijalno slovo koje je po svojem potezu najbliže kvadratičnom, a s lijeve strane spuštenom slovu »O« rustične kapitale. Ako je postojao središnji vodoravni potez preko slova »O«, koji se danas izgubio, onda to ne bi više bilo slovo »O«, već slovo »B«, što znači B(ENEDICTUS). S lijeve je strane oblik slova »I«, ili rimski broj I. Uzmu li se sve ove varijante u razmatranje, inicijali bi mogli značiti BENEDICTUS I. de Zolio.

Pečati vise o vrpcama spletenim u uzice zelenkasto-žute i izblijedjele crvene boje. Pečaćenje je isto kao i na prethodnim ispravama.

---

[11] B. Zmajić, o. c., str. 476, donosi samo jedan, i to desni grb, bez drugog, lijevog, koji se nalazi na izvornom pečatu.

[12] J. Buturac, o. c., str. 39.

[13] J. Buturac i B. Zmajić u navedenim radovima pridržavaju se mišljenja Vjekoslava Klaića da taj biskup potječe iz Zolla, odnosno Zollfelda kod Klagenfurta (Celovca). Međutim, to se mjesto prema »Spruner-Menke Hand-Atlas für die geschichte des mittelalters und der neuerei zeit«, Gotha: Justus Perthes 1880, karta br. 38; Historie et Géographie — Atlas général Vidal-Lablache, Paris 1923, karta str. 97a, nazivlje još prije 13. st. Zolium, a u najnovije vrijeme Zolyom ili Zvolen, a nalazi se na rijeci Gran u današnjoj Slovačkoj.

[14] Isprave: Don. 7 iz 1451, Don 7/73 ili 2/70 iz 1453. g.

[15] B. Zmajić je u navedenom radu na str. 477. prikazao grb biskupa Benedikta I. gotovo u kvadratičnom obliku, s dvije ravne crte koje ga dijele u tri polja bez inicijala.

5. *Pečat b. Demetrija II. Chupora Moslavačkog (1465)*

Kralj Vladislav imenovao je Demetrija II. Chupora zagrebačkim biskupom na temelju lažnih isprava kojima se on poslužio, a to je prihvatila i Sveta stolica. U vremenu 1447—1453. Demetrije II. Chupor bio je samo po imenu zagrebački biskup, a nikako i stvarni, jer to postaje tek 1465. godine.[16]

Na njegovoj ispravi[17] iz 1458. nalazimo u okrugloj voštanoj grudi tamnožute boje utisnut u crveni vosak mali viseći pečat (tab. III, sl. 4). On je oktogonalna oblika veličine 1,5 × 1,3 cm, s nešto dužim pobočnim linijama u obliku niza bisera. Uz unutrašnji rub vanjske linije pečata teče zdesna unaokolo legenda, koja zbog djelomične oštećenosti pečata nije sasvim čitljiva, ali se čini da bi mogla glasiti: »DEM(ETRI)US · (CH)UP(OR) · EPI(SCOPUS)«. Znak distinkcije su točke. Oblik slova je gotička majuskula klasičnog tipa. U središnjem pečatnom polju smješten je grb u čijem je donjem dijelu prikazan romb s točkicama, za koje Bartol Zmajić veli[18] da su to četiri reda po četiri kockice, crvene i srebrne. Na vrhu romba stoji svraka, koja zauzima prostor od gornjeg lijevog ugla do sredine desne strane štita. Nad štitom je smještena biskupska mitra s trakom sa svake strane (tab. III, sl. 3). Pečat visi o vrpci tamnomodre, ali izblijedjele boje, spletenoj u uzicu. Tehnika pečaćenja je posve slična onoj na prethodnim ispravama.

6. *Pečati b. Osvalda Thusa de Szenthlaszla (1466—1499)*

Papa Pavao II. na prijedlog kralja Matije I. Korvina imenovao je 1466. Osvalda Thusa de Szenthlaszla zagrebačkim biskupom. Tu je službu vršio do svoje smrti, 1499. godine. Njegove isprave[19] nose velike i male viseće pečate, koji su očuvani u prilično lošem stanju.

Veliki viseći pečati su oblika mondorle, veličine 7 × 4,1 cm (tab. IV, sl. 1). Između dvije ovalne linije u oštećenoj voštanoj grudi, na čiju je površinu nadoliven crveni vosak, napisana je legenda, koja nije potpuno jasna, ali se ipak dade pročitati: »SIGILLUM DOMINI OSVALDI EPISCOPI ZAGRABIENSIS«. Ona je pisana specifičnom grafijom, pa je prikazujemo prema izvornom obliku na pečatu:

"S·(IGILL)UM:·DOMINI:OSVALDI·EPISC(OPI) (ZA)GRABIENS(IS)"

Oblik slova je gotička majuskula s izrazitim oblicima slova »I, D, M, N«, a mogao bi se naći i još poneki karakterističan oblik slova. Znak distinkcije su male zvijezdice, i to po dvije ili po jedna između svake riječi. Čini se da je riječ »sigillum« pisana u abrevijaciji per contractionem. U sredini pečatnog polja prikazana su tri lika: u sredini lik svetog kralja Stjepana sa svim insignijama, a s njegove lijeve i s desne strane, u malim nišama s fijalama,

---

[16] J. Buturac, o. c., str. 40

[17] Isprava se nalazi u skupini Donationalia I—II pod signaturom Don.-92 iz 1458. g.

[18] B. Zmajić, o. c., str. 477.

[19] Isprave s velikim pečatima: Don. 25 iz 1468. i Don. 29 iz 1492. g. Isprava s malim pečatom: Don. 30 iz 1491. g.

dva su druga lika, za koje pretpostavljamo da predstavljaju sv. Mariju i kralja Ladislava, ali to ne tvrdimo jer je pečat dosta oštećen. Nad krunom sv. Stjepana tek se naziru neki elementi gotičke arhitekture.

U donjem dijelu pečatne slike smještena su tri heraldička motiva: s lijeve strane u štitu je prikazan orao, kao simbol veze s kraljevskom kućom, a s desne strane obiteljski grb s dvije udesno ukošene grede između kojih je šesterokraka zvijezda, a u sredini dvostruka biskupska mitra s dvije trake, po jednom sa svake strane. Pečati vise o crvenoj vrpci spletenoj u uzicu.

Mali viseći pečat biskupa Osvalda Thusza je oktogonalna oblika, s nešto duž̌im pobočnim stranicama, a nalazi se u okrugloj voštanoj grudi tamnožute boje, veličine 1,6 × 1,3 cm (tab. IV, sl. 2, 3). Između dvije linije u obliku niza bisera napisana je legenda: »S · (IGILLUM, u sigli) D(OMINI, u sigli) OSVALDI ZAGRABIEN · (SIS, u per suspensionem)«. Slova su gotička majuskula stilizirana u obliku klasične kapitale.

U središnjem pečatnom polju prikazan je obiteljski grb,[20] u kojem se između dvije udesno ukošene grede nalazi šesterokraka zvijezda. Nad štitom je prikazana jednostruka biskupska mitra s jednom trakom sa svake strane. Pečat visi o dvije crvene vrpce spletene u jednu. Pečaćenje je uobičajeno, kao na prethodnim ispravama.

7. *Pečati b. Luke Baratina (1500—1510)*

Prema navodima Josipa Buturca,[21] biskup Luka Baratin rodom je iz Ugarske, a prvu biskupsku službu vršio je kao čanadski, a od 1500. kao zagrebački biskup. Na ispravama[22] koje je on izdavao sačuvani su uz velike još i utisnuti pečati.

Veliki viseći pečati biskupa Luke Baratina vrlo su dobro sačuvani u svim, pa čak i najmanjim detaljima. Poveća voštana gruda sa zadebljalim »stijenkama« od 1 cm omeđuje pečatnu sliku na crvenom vosku. Oblik im je mandorlast, više gotički, a veličina 7 × 4,1 cm (tab. V, sl. 1). Rub pečata odijeljen je od voštane grude pojačanom ovalnom linijom bez ukrasa, unutar koje teče legenda:

»S · R · DNI · LUCE EPISCOPI ECCLESIE ZAGRABIENSIS«, napisana djelomično u abrevijaciji. S.(IGILLUM, u sigli) R(EVERENDISSIMI, u sigli) D(OMI)NI, per contractionem, a ostalo u cijelosti. Znak rastavljanja su zvjezdice. Slova su u gotičkoj majuskuli stilizirana oblika poput klasične kapitale. Središnju figuru pečatne slike, na kojoj je prikazan sv. Stjepan sa svim insignijama crkvene i svjetovne vlasti (kruna s križem, žezlo i jabuka s križem), uokviruju fijale, između kojih se nalaze i ukrasni cvjetni motivi ljiljana. Gornji dio pečatne slike ukrašen je elementima gotičke arhitekture — konzolicama, gotovo slično kao kod trećeg pečata Zagrebačkog kaptola.

[20] B. Zmajić, o. c., str. 478.

[21] J. Buturac, o. c., str. 42; Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji, Zagreb 1975, str. 54.

[22] Isprave s velikim visećim pečatima: Don. 8 iz 1501, Episcopalia-E-11 iz 1501. nose još i mali viseći pečat biskupa Šimuna Erdödyja iz 1521.

Isprave s utisnutim pečatima: Acta capituli antiqua (dalje A.C.A.) fasc. 79, br. 36 iz 1500. god; A.C.A. fasc. 91, br. 46 iz 1505. i A.C.A. fasc. 95, br. 11 iz 1506. g.

U donjem dijelu pečata, podno kraljevih nogu, prikazan je grb biskupa Luke, razdijeljen u dva polja: u gornjem dijelu prikazan je grif (orlo-lav, očit utjecaj renesanse), a u donjem kruna (tab. V, sl. 2). Iznad štita je biskupska mitra, ispod koje lepršaju sa svake strane po dvije trake, ali bez biskupskog štapa nad mitrom — prema prikazu B. Zmajića.[23] Svi ti pečati vise o dvostrukim vrpcama spletenima u uzicu raznih crvenih, zelenih, žutih i smeđih nijansa boja.

Poneke isprave[24] biskupa Luke nose nekoliko utisnutih pečata (s. impressa), koji su vrlo dobro sačuvani (tab. V, sl. 3). Njihova je pečatna slika potpuna i jednaka onoj koja je prikazana pri dnu velikog pečata. I ovi utisnuti pečati su od crvenog voska, samo s različitom tehnikom i mjestom pečaćenja.

8. *Pečati b. Šimuna I. de Erdödyja (1518—1543)*

Šimuna I. de Erdödyja imenovao je papa Leon X. 1518. godine zagrebačkim biskupom, i na toj dužnosti ostaje do smrti 1543. godine. Umro je u Čazmi, a pokopan u zagrebačkoj crkvi.[25] Od njegovih velikih pečata sačuvana su dva, jedan na ispravi,[26] a drugi bez nje; sačuvana su i tri mala pečata.

Dva velika viseća pečata izrađena su u crvenom vosku, oblika su mandorle, veličine 8,5 × 5 cm (tab. VI, sl. 1). Dvije ovalne linije omeđuju legendu koja teče zdesna nalijevo u abrevijaciji: »SIGILL(UM, per suspensionem) · REVEREN (DISSIMI, per suspensionem) · D(OMINI, u sigli) · SIMONIS · EPISCOPI · 3AGRABIEN(SIS, per suspensionem) · M · D · XX · «. Dakle, ona je na izvornom pečatu ovako predočena: »SIGILL · REVEREN · D · SIMONIS · EPISCOPI · 3AGRABIEN · M · D · XX«.

Znak distinkcije su točke, umetnute između riječi u visini sredine visine slova. Legenda je na donjoj lijevoj strani pečata prekinuta, a njena je osobitost da ona jedina, između svih koje smo pronašli na pečatima, sadrži dataciju »M · D · XX · «, dakle godina 1520.

Pečat je po svojoj likovnoj kompoziciji i detaljima vrlo zanimljiv s heraldičkog i sfragističkog gledišta. U sredini pečatne slike prikazan je sjedeći lik sv. Stjepana s troljiljanskom krunom, ispod koje sa svake strane viri po jedan ukrasni motiv u obliku resa. Dok u desnoj ruci drži žezlo čiji vrh završava u obliku trozuba (najčešće se javlja u Neptunovoj ruci), u lijevoj drži jabuku s križem. Nad krunom se dižu elementi gotičke arhitekture, po svoj prilici kupolasti završetak glavnog oltara zagrebačke crkve. Lik sv. Stjepana omeđuju dvije pobočne fijale, iza kojih su u nišama dva neidentificirana lika, a podno kraljevih nogu opet je jedna muška klečeća figura na klecalu, s nekakvom posudom koju pridržava desnom rukom. Na zatiljku

[23] B. Zmajić, o. c., str. 478.

[24] Vidi bilj. 22 (utisnuti pečati).

[25] J. Buturac, o. c., str. 45.

[26] Isprave s velikim visećim pečatima: Don. 85/7 ili E.-15 iz 1521. Isprave s malim visećim pečatima: Fundationalia-F-14 iz 1531; E-71 iz 1521; E-11 iz 1501. ima, osim velikog pečata biskupa Luke, još i mali viseći pečat biskupa Šimuna I. de Erdödyja.

vide se pramenovi kose. Možda ovaj klečeći lik predstavlja biskupa Šimuna? I ta je figura, kao i prethodne dvije, odjevena u naboranu haljinu. Prva dva lika doimlju se kao da nešto pridržavaju rukama.

Podno prijestolja nalazi se grb biskupa Šimuna, na kojem je prikazana polovica kotača iza kojega se izdiže jelen. Nad štitom se nalazi biskupska mitra s dvostrukim križem, a ispod nje se vijore dvije trake. U sredini, s desne strane i oko mitre pečat je ukrašen biljnim motivom — viticom. Vrpca je zelene i crvene boje, spletena u uzicu.

Tri mala pečata biskupa Šimuna nalaze se obješena o isprave. Izrađeni su u voštanoj grudi, od kojih je jedna gruda tamne, a druga svjetlije boje. Pečati su oktogonalna oblika, veličine 1,7 × 1,3 cm, otisnuti u crvenom vosku. Štit im je u Zmajićevu radu[27] nešto drugačije prikazan (tab. VI, sl. 3). Nad polukotačem propinje se jelen, a iznad štita prikazana je biskupska mitra s dva križića i dvije trake, a ispod nje su naznačeni inicijali »S« i »E«, dakle S(imon) E(piscopus). Slova su u gotičkom obliku klasičnog tipa kapitale. Pečati vise o vrpcama, jedan o zeleno-modroj, drugi o crveno-zelenoj, a obje su spletene u uzicu. I na kraju valja spomenuti da je tehnika pečaćenja ista kao i u prethodnih biskupskih i kaptolskih pečata.

9. *Sfragistička zapažanja o biskupskim pečatima*

Materijal za pečate i pečaćenje biskupskih isprava sastojao se od pčelinjeg voska, pergamentne kožice i pečatne vrpce. On je gotovo isti kao i u kaptolskih pečata, samo s tom razlikom što se kaptolskima nadolijevao gotovo čisti žuti vosak, a biskupskima obojeni crveni vosak. Po svom obliku i veličini srednjovjekovni pečati zagrebačkih biskupa dadu se, uz napomenu da su jednostrani (s. simplices), podijeliti u tri vrste: a) veliki viseći pečati, b) mali viseći pečati, i c) utisnuti pečati.

a) Veliki viseći pečati različitih su dimenzija i oblika. Svi su u obliku mandorle, s nešto oštrijim završetkom i naglašenim središnjim dijelom, kako je prikazano na slikama.

b) Mali viseći pečati su svi oktogonalnog oblika, s dužim pobočnim stranicama, osim pečata biskupa Benedikta I, koji je okrugao. Svaki mali pečat predstavlja obiteljski grb biskupa, i uvijek je prikazan u donjem dijelu velikog biskupova visećeg pečata.

c) Utisnuti pečati biskupa Luke Baratina potpuno su isti kao i mali pečati, samo što su utisnuti na samim ispravama. Tehnika pečaćenja razlikuje se od kaptolskih pečata jedino kod utisnutog pečata s isprava biskupa Luke. Na ispravu se nalijevao vrući crveni vosak, koji bi se prekrio vlažnim papirom, a onda se utiskivao pečatni prsten kao pečatnjak.

Pečatna slika srednjovjekovnih pečata zagrebačkih biskupa po svojemu sadržaju i simbolima vrlo je bogata. Po tipu biskupski veliki pečati pripadaju portretnim, likovnim i natpisnim pečatima. Osim pečata biskupa Stjepana II na svim ostalima prikazan je sjedeći portretni lik svetog kralja Stjepana, uz koga su prikazani na pečatima biskupa Ivana IV. iz Albe, Osvalda Thusa i Šimuna I. de Erdödyja još i drugi likovi. U insignije svetog kralja Stjepana

[27] B. Zmajić, o. c., str. 479.

možemo ubrojiti između ostalih one najglavnije: krunu, koja uvijek ima neparni broj listova ili ljiljana (3 ili 5), žezlo u obliku stiliziranog ljiljana, i jabuku s križem, koja simbolizira zemaljsku kuglu. A biskupskim simbolima pripada mitra s trakama, ornat, biskupski štap i klupa na kojoj sjedi ili kleči. U većini slučajeva, mitra s trakama i biskupski štap, uz ostale simbole, glavni su elementi biskupskog grba, koji se uvijek nalaze još i u donjem dijelu velikog visećeg biskupskog pečata. Na velikim se pečatima uvijek nalazi legenda, a na malima ponekad legenda, a ponekad biskupski inicijali. Osim gotičke minuskule, koja je zastupljena na pečatu biskupa Ivana IV. de Albena, sva su slova pisana u obliku stilizirane gotičke majuskule, koja katkada ima odlike klasičnog tipa kapitale. U legendi pečata biskupa Šimuna I. de Erdödyja nalazi se, kao kuriozitet, i datacija, koja označava godinu 1520.

Abrevijacije su zastupljene na biskupskim pečatima u tri oblika: sigle, per suspensionem i per contractionem. Na specifičnost grafije pojedinih slova upozoreno je kod svakog pečata. Od znakova distinkcije najviše je u uporabi točka (·), križić (+) u svom pravom obliku i u obliku slova »x« i zvjezdica, jedna ili po dvije (⁑).

10. *Zaključak*

Ako rezimiramo sve što je izneseno možemo zaključiti:

1) Srednjovjekovni pečati zagrebačkih biskupa nisu još do danas znanstveno obrađeni, što bi bezuvjetno trebalo uraditi jer pripadaju povijesnim spomenicima naše kulturne baštine.

2) O njima ne postoji nikakva stručna ni znanstvena literatura, osim golih izvora, koji su pohranjeni u Nadbiskupskom arhivu zagrebačke stolne crkve (Donationalia I, II) i u Arhivu Hrvatske (Acta capituli antiqua).

3) Svi navedeni pečati, osim pečata biskupa Stjepana II, dobro su sačuvani i većina ih se nalazi na jednome mjestu, što olakšava znanstveno-stručno uspoređivanje jednih s drugima.

4) Prema izvornom materijalu pečati se mogu podijeliti na velike i male viseće pečate i utisnute pečate.

5) Središnje pečatno polje svih pečata je od crvenog voska.

6) Dok je na velikim visećim pečatima u sredini uvijek prikazan lik svetog kralja Stjepana, izuzev na pečatu biskupa Stjepana II, gdje je prikazan sam biskup, dotle mali pečati nose samo biskupski grb, oko kojega je legenda, mitra, trake, pastorala i križ.

7) Veliki viseći pečati uvijek imaju legendu, iz koje doznajemo kojemu je biskupu pečat pripadao.

8) Valja naglasiti da se pri dnu velikog visećeg pečata uvijek prikazuje grb biskupa.

9) Važnije su biskupske isprave gotovo uvijek pečaćene velikim pečatima, a sve ostale druge malim ili utisnutim.

10) Svi su srednjovjekovni pečati zagrebačkih biskupa jednostrani.

11. *Popis tabla biskupskih pečata*

Fotografije izradio: I. Bužjak, Arhiv JAZU)

Tab. I.

sl. 1. Kseroks snimka pečata zagrebačkog biskupa Stjepana II. prema knjizi P. C. Peterffyja.
sl. 2. Mali viseći pečat biskupa Eberharda iz 1410. g.
sl. 3. Veliki viseći pečat biskupa Eberharda iz 1414. g.
sl. 4. Crtež malog pečata biskupa Eberharda: A. Gulin.

Tab. II.

sl. 1—2. Veliki viseći pečat biskupa Ivana IV. de Albena iz 1423. g.
sl. 3. Crtež grba biskupa Ivana IV. de Albena s velikog pečata: A. Gulin.

Tab. III.

sl. 1. Mali viseći pečat biskupa Benedikta I. de Zolija iz 1451. g.
sl. 2. Crtež malog pečata biskupa Benedikta I. de Zolija: A. Gulin.
sl. 3. Crtež malog pečata biskupa Demetrija II. Chupora: A. Gulin.
sl. 4. Mali viseći pečat biskupa Demetrija II. Chupora iz 1458. g.

Tab. IV.

sl. 1. Veliki viseći pečat biskupa Osvalda Thusa iz 1468. g.
sl. 2. Mali viseći pečat biskupa Osvalda Thusa iz 1491. g.
sl. 3. Crtež malog pečata biskupa O. Thusa: A. Gulin.

Tab. V.

sl. 1. Veliki viseći pečat biskupa Luke Baratina iz 1501. g.
sl. 2. Crtež grba biskupa Luke s velikog pečata: A. Gulin.
sl. 3. Utisnuti pečat biskupa Luke iz 1506. g.

Tab. VI.

sl. 1. Veliki viseći pečat biskupa Šimuna I. de Erdödyja iz 1521. g.
sl. 2. Crtež malog pečata biskupa Šimuna I. de Erdödyja: A. Gulin.
sl. 3. Mali viseći pečat biskupa Šimuna I. de Erdödyja iz 1531. g.

12. *Izvori i literatura*

a) Izvori:

Acta capituli antiqua,	Arhiv Hrvatske u Zagrebu
Donationalia I, II,	Nadbiskupski arhiv u Zagrebu
Episcopalia,	Nadbiskupski arhiv u Zagrebu
Fundationalia,	Nadbiskupski arhiv u Zagrebu

b) Literatura:

P. Carolus Peterffy, Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae, Viennae 1742.
— Archeologiai ertesitö szerek, XII, Budapest 1878.
— Török, magyarorszag primasa, II, Pesten 1859.

Josip Buturac, Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094—1944, Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije, I, Zagreb 1944.

Ivo Petricioli, Prilog zadarskoj sfragistici, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti, (4), 1971—1972, Zadar 1972.

Bartol Zmajić, Grbovi zagrebačkih biskupa i nadbiskupa, Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije, I, Zagreb 1944.
— Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji, Zagreb 1975.

Bartol Zmajić, Heraldika, Zagreb 1971.

J. Buturac — Antun Ivandija, Povijest katoličke crkve među Hrvatima, Zagreb 1973.

Ante Gulin

MITTELALTERLICHE SIEGEL DER BISCHÖFE VON ZAGREB

Zusammenfassung

Die mittelalterichen Siegel der Bischöfe von Zagreb wurden bis heute nicht wissenschaftlich bearbeitet, obwohl sie jedenfalls zu unserer kulturellen Tradition gehören. Es besteht keine Literatur darüber. Jedoch in Erzbischöflichen Archiv zu Zagreb (Donationalia I, II) und im Archiv Kroatiens in Zagreb (Acta capituli antiqua) viele erhaltene Siegel sind im guten Stande geblieben, so dass uns ihre Beschreibung möglich ist. Es bestanden grosse und kleine hängende, sowie auch eingeprägte Siegel. Im grossen Siegel (aus rotem Wachs) ist immer der hl. König Stephan dargestellt, ausser dem einzig schlecht erhaltenen Siegel des Bischofs Stephans II, wo nur der Bischof dargestellt ist. Kleine Siegel tragen nur das Bischofswappen mit Pastorale und Kreuz. Die grossen hängenden Siegel sind immer von einer Inschrift umrandet, mit dem Namen des Bischofs. Am unteren Rande des grossen Siegels finden wir gewöhnlich das Wappen des jeweiligen Bishofs. Natürlich hängt es von der Wichtigkeit des Dokuments, ob grosse, kleine oder eingeprägte Siegel (sigilla simplicia) gebraucht wurden.

Sl. 1
Crtež pečata zagrebačkog biskupa Stjepana II. prema Peterffyju

Sl. 2
Mali viseći pečat biskupa Eberharda iz 1410. g.
(Nadbiskupski arhiv, Don.-7/33)

Sl. 3
Veliki viseći pečat biskupa Eberharda iz 1414. g.
(Nadbiskupski arhiv, Don.-7/41)

Sl. 4
Crtež malog pečata biskupa Eberharda
(A. Gulin)

Sl. 1
Veliki viseći pečat biskupa Ivana IV. de Albena iz 1423. g.
(Nadbiskupski arhiv, Don.-7/48)

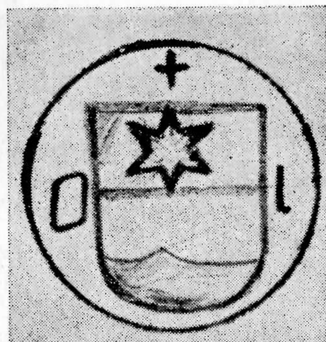

Sl. 2
Veliki viseći pečat biskupa Ivana IV. de Albena iz 1423. g.
(Nadbiskupski arhiv, Don.-9)

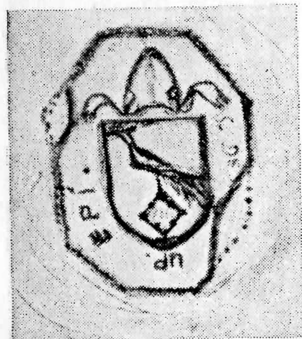
Crtež grba biskupa Ivana IV. de Albena s velikog pečata
(A. Gulin)

Sl. 2
Crtež malog pečata biskupa Benedikta I. de Zolija (A. Gulin)

◀ *Sl. 1*
Mali viseći pečat biskupa Benedikta I. de Zolija iz 1451. g. (Nadbiskupski arhiv, Don.-17; slika i crtež)

Sl. 3
Crtež malog pečata biskupa Demetrija II. Chupora (A. Gulin)

Sl. 4 ▶
Mali viseći pečat biskupa Demetrija II. Chupora iz 1458. g. (Nadbiskupski arhiv, Don.-92; crtež i slika)

Sl. 1
Veliki viseći pečat biskupa Osvalda Thusa iz 1468. g. (Nadbiskupski arhiv, Don.-25)

Sl. 2
Mali viseći pečat biskupa Osvalda Thusa iz 1491. g. (Nadbiskupski arhiv, Don.-30; slika i crtež)

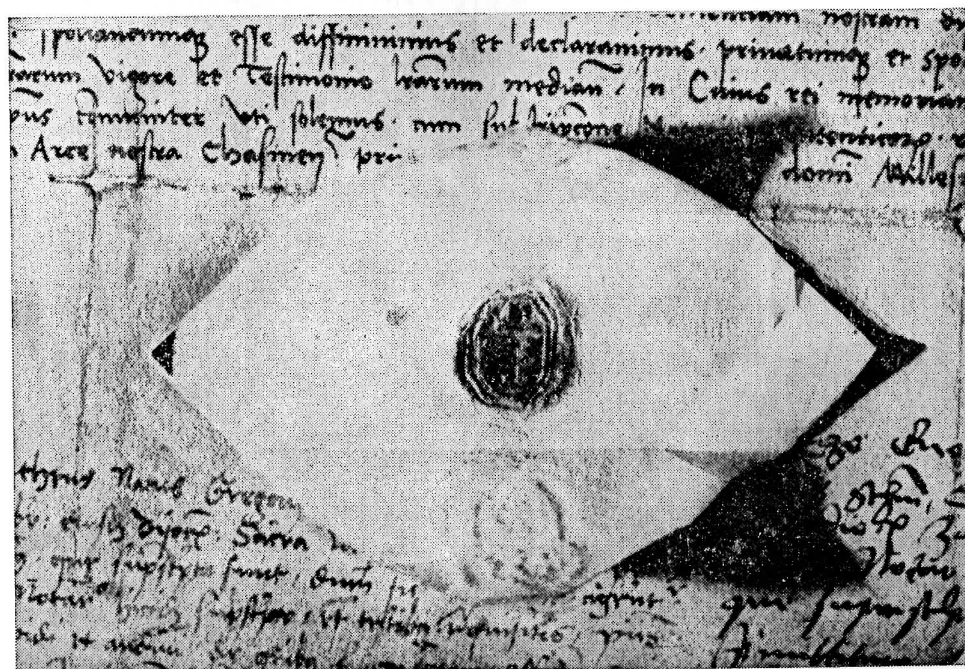
Sl. 3
Crtež malog pečata biskupa O. Thusa (A. Gulin)

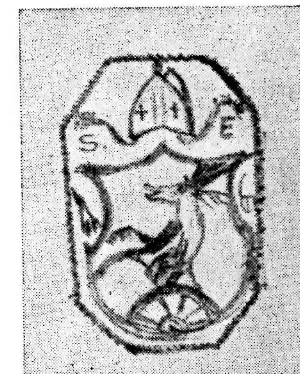
Sl. 2
Crtež grba s velikog pečata
(A. Gulin)

◀ *Sl. 1*
Veliki viseći pečat biskupa Luke Baratina iz 1501. g.
(Nadbiskupski arhiv, Don.-8; slika i crtež)

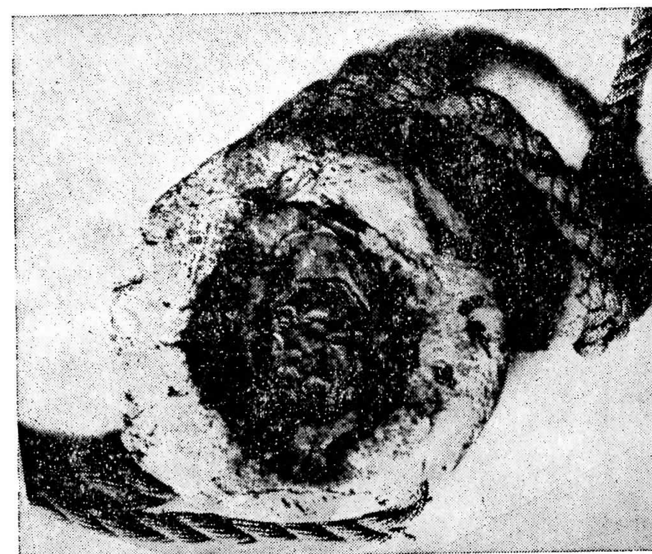
Sl. 3
Utisnuti pečat biskupa Luke iz 1506. g.
(Arhiv Hrvatske, A. C. A. fasc. 95, br. 11)

Sl. 2
Crtež malog pečata
(A. Gulin)

Sl. 1
Veliki viseći pečat biskupa Šimuna I. de Erdödyja iz 1521. g.
(Nadbiskupski arhiv, E.-15 ili Don.-83/7; slika i crtež)

Sl. 3
Mali viseći pečat biskupa Šimuna I. de Erdödyja iz 1531. g.
(Nadbiskupski arhiv, Donationalia F.-14)